

Karer med hår på brystet

Thomas Hylland Eriksen

"When I Elisabeth Eide og Rune Ottosen, red.:
Krigens retorikk. Oslo: Cappelen 2002

"When I take action, I'm not going to fire a \$2 million missile at a \$10 empty tent and hit a camel in the butt. It's going to be decisive."

G. W. Bush (20/9-01)

Selvfølgelig måtte USA reagere på at det fremste symbolet på den USA-ledede, globale kapitalismen ble ødelagt, og at over tre tusen uskyldige ble drept. Ved å bruke grep fra amerikanernes egen populærkultur, gjorde terroristene enda større skade på USAs sjel enn om en terroraksjon av tilsvarende omfang hadde rammet for eksempel en mindre delstatshovedstad av typen Oklahoma City. Derfor var det liten grunn til å heve øyenbrynene da George W. Bush, i sine beste westernklær, uttalte at Osama bin Laden var "wanted, dead or alive". Ved å formulere seg på denne måten fortsatte han spillet; han spilte han opp til terroristenes (og store

deler av verdens) forestillinger om USA, som jo er hentet fra populærkulturen.

Når det gjelder substansen i Bush' utsagn, var det liten grunn til å bli sjokkert. For min del reagerte jeg med lettelse, og så frem til at USA skulle ta den fæle terroristen Osama bin Laden, levende — eller død for den del, i stedet for å slippe bomber på sivile slik de hadde hatt for vane å gjøre tidligere. Dessverre ble ikke Osama tatt, verken dead eller alive, og senest i april 2002 påtok al-Qaida seg ansvaret for et terrorangrep i Tunisia der femten mennesker ble drept. The show goes on. Status etter langvarig bombing av Afghanistan — et allerede i utgangspunktet håpløst ødelagt land — er altså et regimeskifte, det vil si at det inhumane Taliban-regimet er blitt erstattet av noe som ligner på ikke noe regime; og ellers ser det meste ut til å være ved det gamle. Rent bortsett fra at NATO-soldater nå slåss mot restene av Taliban/al-Qaida i de afghanske fjellene. Og rent bortsett fra at all verdens anti-islamistiske regimer, fra Kina og Russland til Nord-Afrika, har fått carte blanche fra USA til å håndtere "sine" muslimske minoriteter etter eget forgodtbefinnende.

Uansett hvordan de ellers måtte forholde seg til teorier om "sivilisasjoners sammenstøt" eller ideer om uforsonlige motsetninger mellom kristenheten og islam, vil de fleste akseptere at spenningen mellom vestlige regimer og politisk islam er en geopolitisk faktor å regne med. Videre er det ingen grunn til å benekte at USA er verdens sentrale militærmakt, og at politisk islam får et tydelig, ytterliggående uttrykk hos Osama bin Laden og hans organisasjon al-Qaida. Selvsagt bringer Bush-regimet vestlige

verdier i vanry når de unnlater å respektere elementære menneskerettigheter i behandlingen av krigsfanger, når de bomber sivile, og når de setter demokratiske rettsprinsipper til side i sine "terrordomstoler". Og like selvsagt er Osama en fornærmelse mot alle rettroende muslimer når han forsvarer drap på uskyldige; som *Tehran Times* gjorde oppmerksom på kort tid etter 11. september, er et drap på en uskyldig ifølge islam å regne som et drap på hele menneskeheten. Muslimske skriftlærde er ellers forarget over at Osama, som ikke er å regne som noen religiøs autoritet, egenrådig har erklært en *jihad* overfor Vesten og dermed satt det møysommelige forsoningsarbeidet tilbake (Kepel 2002).

Verken Bush II eller Osama er, med andre ord, troverdige talsmenn for de forestilte fellesskapene de hevder å representere. Likevel skal dette kapittelet handle om Bush' og Osamas retorikk, ikke som uttrykk for "vestlig" versus "muslimsk" tenkemåte, men som et varsel om hva slags konflikt dette er. Som jeg straks skal vise, er likhetene dem imellom på mange måter mer slående enn forskjellene.

Respekt som knapp ressurs

Nå finnes det kanskje fremdeles romantiske sosialister som forveksler de militante islamistiske nettverkene med organisasjoner som arbeider for en mer rettferdig verden, men som antydnet ovenfor er det lite grunnlag for å gjøre det. Riktignok er muslimske fundamentalister mange steder involvert i veldedighetsarbeid, og det gjelder blant annet den antisemittiske,

militante nordamerikanske organisasjonen *Nation of Islam*, men det ser ikke ut til å gjelde for de mest brutale av dem. Osama bin Laden har stilt sin betydelige formue til disposisjon for fellesskapet, men det er et militært og ikke humanitært fellesskap; det er et fellesskap av barske mannfolk, ikke av familier. Når Osama bin Laden har gjort rede for sine politiske mål, har han meg bekjent aldri nevnt det globale fattigdomsproblemet. For ham er det islam mot Vesten som gjelder. Han har i flere sammenhenger omtalt tre stridsspørsmål: USAs militære tilstedeværelse i selve Profetens land, Saudi-Arabia, er for ham den største provokasjon som kan tenkes mot en rettroende muslim. De vedvarende sanksjonene mot Irak, som krever store sivile tap, er ydmykende bevis på at arabiske muslimer ikke tillegges samme verdi som andre mennesker. Endelig er Israels brutale behandling av palestinerne et bevis på det samme. Så lenge disse problemene ikke er løst til hans tilfredsstillelse, sier han, skal ingen nordamerikaner føle seg trygg. I tillegg er Osama engasjert i Kashmir-konflikten og krigen i Tsjetsjenia.

Dette er vesentlig for å forstå konfliktens dynamikk. Når Osama bin Laden og hans likesinnede raser mot dobbeltmoralen i Saudi-Arabias herskende klasse, skyldes det ikke at de ønsker en mer rettferdig fordelingspolitikk, men at det bare er dårlige muslimer som lever dekadente luksusliv à la den store saudiarabiske kongefamilien. Den knappe ressursen de kjemper om, er ikke korn, olje eller minstepriser. Den heter anerkjennelse og respekt.

Den nåværende konflikten stemmer altså dårlig med både liberale og marxistiske antagelser om hvilke typer av globale konflikter

som er under oppseiling. Den har ingen ting direkte med økonomi og global fordeling å gjøre. Lederne i de muslimske terrornettverkene er mer bekymret over tapt ære, såret mandighet og moralsk forfall enn over sult og analfabetisme, for å si det mildt. Dette er ikke et banalt poeng, for det innebærer at ulike systemkritiske grupper ikke nødvendigvis har felles interesser, selv om de trekker veksler på mye av den samme retorikken.

Å erklære at USA er det ondes imperium, er ellers omtrent like interessant som å stemple politisk islam som en oppskrift på massiv vold mot uskyldige. I likhet med Talibans innenrikspolitikk, er USAs utenrikspolitikk langt på vei idealistisk og styrt like mye av en moralsk-religiøs overbevisning som av maktbegjær og kjølige økonomiske kalkyler. Både USA og landets nåværende motstandere stoler på at Gud vil hjelpe dem til seier, og regner seg som de gode krefters naturlige fortropp. Bush II beskrev kampen mot terrorisme som et 'korstog^a før han, etter et kraftig dult i siden, skiftet språkbruk; og både Taliban og bin Laden snakker om *jihad*. Begge parter opererer innenfor en todelt verden der gode og onde krefter kjemper om herredømmet, og hvor det aldri er tvil om hvem som er hvem. De er hverandres perfekte fiender. De snakker samme språk.

Krigens machismo

Nasjoner og andre forestilte fellesskap er som regel tvekjønnede; de kan fremstilles symbolsk både som mannlige og som kvinnelige. I krigssituasjoner blir de overveiende mannlige. Det vil si: Når de

blir angrepet, er de som sårbare kvinner hvis seksuelle ære blir truet; når de gjengjelder eller angriper andre, fremstår de som mannlige. Som studier av kjønnsymbolikk og nasjonalisme har vist (se f.eks. Mosse 1985, Yuval-Davis 1997), er nasjonen kvinnelig når den fremstilles som et sårbart sted eller en upløyd, ventende åker — jomfruelig land. Derimot er symbolikken overveiende mannlig når nasjonen aktivt ekspanderer, erobrer og etablerer kontroll utad.

I en av sine første taler etter 11. september, snakket Bush uventet om å "møte vold med kjølig rettferdighet". Dette sa han 20. september, altså et par-tre uker før angrepene på Afghanistan begynte. I denne talen trakk han veksler på et sett av symboler som sjelden brukes i en krigssituasjon. Han fremstilte USA som den kulturelle (og passive) nasjonen som kjempet mot de naturlige (og aktive) terroristene. USA ble fremstilt som en voldtatt kvinne, som holdt hodet tilstrekkelig kaldt til å ønske rettferdighet snarere enn hevn.

Denne talen er interessant fordi den snur den forventede kjønnsymbolikken på hodet, men den viste seg å være et kort intermezzo av kjølig sinnsro som snart skulle avløses av temperamentsfulle taler om uendelig rettferdighet og aggressiv krig mot terrorisme.

De gjensidige beskyldningene og propagandatalene fra USA og Osama/Taliban før og under den amerikanske bombingene av Afghanistan, er svært interessante som illustrasjoner på nasjonens overveiende maskuline kjønn når den er i krig. Begge beskyldte hverandre for å være feiginger, ikke "virkelige mannfolk". (Susan

Sontag minnet forresten om at man kunne si mye rart om de hjernevaskede sauene som styrte passasjerfly inn i tårnene på Manhattan, men feige var de definitivt ikke.) Taliban ertet på sin side amerikanerne ved å anføre at de var feminine og redde for å dø. Kort tid før bomberegnet begynte, sa en Taliban-offiser: "Amerikanerne elsker Pepsi-Cola. Vi elsker døden."

I sitt første, og mest berømte, intervju med den uavhengige tv-kanalen al-Jazeera, som ble innspilt like etter 11. september, sa Osama bin Laden:

Fra våre brødre som har utkjempet hellig krig i Somalia har jeg hørt hvor forbausende svake, sårbare og feige amerikanske soldater er. Etter at bare åtte av dem var drept, pakket de sammen i nattens mulm og mørke og rømte uten å se seg tilbake.

Bush sa for sin del at "USA er sterkt og målbevisst og generøst" (10. oktober). Noen få dager tidligere hadde han beskyldt terroristene for å søke (kvinnelig) passivitet: "Til å begynne med kan det være at terroristene vil gjemme seg dypt nede i huler og andre skjulesteder" (7. oktober), og i den samme talen, snakket han om den forestående amerikanske krigføringen som en aksjon karakterisert av "målbevissthet og vilje og et klart formål".

I Bush' taler før og under angrepet på Afghanistan, dukker ordet "aggressiv" opp regelmessig. Selv om dette vanligvis er et ord med negative konnotasjoner, forandrer det mening i en krigssituasjon: "Alle politistyrker og etterretningsorganer arbeider aggressivt over hele Amerika" (Bush 7. oktober). "Vi forfølger utøverne av terrordåder aggressivt over hele verden, og vi styrker aggressivt

våre forsvarsverk her hjemme" (10. oktober). Gode soldategenskaper som utholdenhet og mot blir også trukket inn: "Vi skal oppnå verdens støtte i denne saken takket være vårt strev, vårt mot. Vi skal ikke utmattes, vi skal ikke tvile, og vi skal ikke svikte." (21. september)

I talen 21. september, tok Bush en sving innom den familienære og koselige symbolikken som preger amerikansk nasjonalisme i fredstid, idet han insisterte på at livet måtte gå videre til tross for den ekstreme situasjonen.

Amerikanere spør: Hva forventes av oss? Jeg ber dere om å leve deres liv, og klemme barna deres. Jeg vet at mange borgere føler frykt i kveld, og jeg ber dere om å være rolige og besluttsomme, selv i møtet med en vedvarende trussel.

Imidlertid tilføyde han, som for å minne om hvilket kjønn en krigførende nasjon har: "Vår sorg er avløst av sinne, og sinnet av besluttsomhet."

Guds støtte

Så er det Osama bin Laden, som er en annen slags leder enn Bush II, men de to har i det minste det felles at begge har en mannlig gud på sin side. Omtrent på samme tid som Bush holdt denne talen, sa han: "Hvis en målskive nå skulle vise seg for muslimer takket være Guds nåde, da vil det være enhver amerikansk mann. Han er vår fiende, hva enten han kjemper direkte mot oss eller

bare betaler sine skatter." Dette er ikke nytt. Osama har erklært alle amerikanere, sivile som militære, som fiender siden angrepene på de østafrikanske ambassadene i 1998. Siden kjønn er temaet for dette kapittelet, registrerer vi likevel at det er amerikanske menn (ikke kvinner og barn) som er fienden.

I det siterte intervjuet, og andre steder, har Osama gang på gang beskyldt USA for arroganse, og hans krav om rettferdighet ser ikke ut til å innebære f. eks. slutt på imperialistisk utbytting eller engang utskiftning av pro-vestlige lakeiregimer med islamistiske regjeringer. Hans rike er ikke av denne verden. Som de fleste vet, var det da Saudi-Arabias kongefamilie aksepterte USAs hjelp til å kaste Saddam Hussain ut av Kuwait, og slo hånden av Osama og hans dyktige leiesoldater, at begeret rant over for Osama bin Laden. At myndighetene i Profetens land skulle foretrekke hjelp fra det dekadente USA, heller enn å takke ja til bistand fra landets egne hellige krigere, ble umulig å akseptere.

I stedet for å snakke på måter vi er vant til fra geriljaledere i Den tredje verden, krever Osama bin Laden respekt og anerkjennelse på vegne av muslimske menn som likeverdige.

Ta for eksempel en høne. Hvis en væpnet person penetrerer en hønes hjem med den hensikt å skade henne, vil høna nødvendigvis motsette seg det. (...) Palestinerne, som en gang var berømte for sin arbeidsomhet og sitt jordbruk og sitrusfrukter og såpeproduksjon, er nå blitt et folk av flyktninger og slaver for de koloniserende jødene, som nå bestemmer hvor de får lov til å bevege seg.

Osama forklarer også at

...ved Guds nåde har jeg sluttet rekker med et stort antall av mine brødre i den Internasjonale Islamiske Front for å delta i kampen mot jødene og korsfarerne. Etter mitt syn, er det mange av disse brødrene som beveger seg i riktig retning.

Symbolsk voldtekt

I denne typen forestilt fellesskap finnes det ingen plass for kvinner eller — må vi anta — mannlige homoseksuelle. Hjemmesfæren og kjønnsrelasjonenes fravær fra Osama/Talibans offisielle retorikk er i det hele tatt interessant. (På direkte spørsmål svarte en representant for Taliban at grunnen til at det ikke var noen kvinner med i hans regjering, var at det var umulig å stole på en person som blør flere dager hver måned.) Symbolverdenen som skapes i Taliban og Osamas retorikk er en helt og holdent maskulin, ærefull, krigersk verden der det ikke er plass for familiens trygghetsverdier, og hvor det kvinnelige prinsippet bare er til stede som noe avskyelig, nemlig i beskrivelsen av de symbolsk kastrerte palestinerne og de ydmykede araberne, som er tvunget til å bevitne nærværet av amerikanske jagerfly i Profetens hjemland. Sagt på en annen måte: USAs propagandister visste hva de gjorde da de satte ut ryktet om at Osama hadde en særdeles liten penis.

Koblingen mellom krigføring og seksuell symbolikk er ofte åpenbar. Den angripende part er en mannlig erobrere; den angrepede part er et kvinnelig voldtektsoffer. En bestselger i USA

under Gulfkrigen het *The Rape of Kuwait*. I en studie av Iran like før den islamistiske revolusjonen, bemerket antropologen Gustav Thaiss (1978) at de offentlige metaforene som ble brukt av iranske revolusjonære var sterkt seksuelt og kjønnnet ladede, med "Onkel Sam" som den store voldtektsforbryter. Revitaliseringen av en "muslimsk livsstil", den muslimske familie og (som en konsekvens) fjerningen av sjahens pro-vestlige regime, ble følgelig sett som en nødvendig forsvarsreaksjon på den massive voldtekten som ble påført det iranske samfunnet av Vesten. Seksuelle overgrep er ellers ofte mer bokstavelige enn som så. Senest under nittitallets Balkan-kriger var voldtekt en like rutinemessig krigshandling som drap. Typisk nok fremstiller nynazistiske propagandahefter ofte samleier mellom nasjonens blonde og blåøyde kvinner og digre svarte menn, for å skape den rette stemningen hos leserne. (Det komplementære bildet, altså hvite menn og svarte kvinner, ser vi aldri i slike sammenhenger. Som vanlig ser det ut til at egg er dyrt mens sæd er billig.)

Det krigerske språket som ble brukt av Bush og Osama/Taliban i ulike massemedier høsten 2001, presenterer konflikten som en kamp mellom godt og ondt, mellom helt og feiging, mellom frihet og terrorisme (eller mellom dyd og synd), mellom angriper og offer. Som Bush selv uttrykte det: "I denne konflikten finnes ingen nøytral grunn" (7. oktober), og – i sitt mest berømte utsagn til dags dato: "Enten er dere med oss, eller så er dere med terroristene" (21. september).

I denne binære verden av svart og hvitt, er alle gråtoner suspekter. Homoseksualitet, enten reell eller metaforisk, er ett eksempel på

en åpenbar trussel mot en slik kosmologi. Blant de mange subversive vitsene som har sirkulert på nettet etter 11. september, er en av de mest minneverdige fotomontasjen som fremstiller Osama bin Laden og Bush II i ferd med å utføre et homoseksuelt samleie.

Politisert religion

Mitt poeng med denne korte gjennomgangen av utvalgte Osama- og Bush-sitater er ikke å gjenta velkjente og vel dokumenterte påstander om sammenhengen mellom krig, kjønnsymbolikk og seksualitet. Hensikten er derimot å vise slektskapet mellom deres respektive verdensbilder. Som nevnt har begge en patriarkalsk gud med seg. Begge baserer sin krigføring på en forestilling om ekspansjon. USAs nasjonale identitet bygger i stor grad på ideen om *the open frontier* og grensesprengende nybygging, og selv om prosjektet strengt tatt ble avsluttet da de vestligste statene ble innlemmet i unionen, er det lett å høre ekkoer av *the opening of the West* når Bush II snakker om "beskyttelse av amerikanske interesser, hvor de enn måtte befinne seg". Alle vet jo at USA har interesser i alle land unntatt Irak, Iran og Nord-Korea (som underlig nok også er de fremste kandidatene for en nært forestående territoriell krigføring fra USAs side). Når det gjelder Osama, er det islams historiske spredning som er den bærende narrativen i hans ideer om ekspansjon (se evt. Bergen 2001). Noen mener at hans ytterste mål er å gjenskape kalifatet og innsette seg selv som kalif, men lite tyder på dette. Slik USA forsvarer amerikanske interesser over hele verden, slik påberoper Osama og

hans like seg retten til fysisk å angripe forræderi mot den muslimske verden overalt.

Dette er neppe en verden utenforstående til konflikten ønsker å se sine barn vokse opp i. Prosessen forfatteren Tariq Ali nylig har kalt "The Clash of Fundamentalisms" (som en slags kommentar til Huntingtons "clash of civilizations") er en rustningsspiral som skaper skyttergraver og parodiske fiendebilder på begge sider. Politisert religion blir stadig viktigere i muslimske land (selv om elitene i de samme landene er lite glade i islamisme), og en viktig medvirkende årsak er det Osama helt korrekt omtaler som "Vestens arroganse". Palestinerne opplever at de har ropt i megafon i snart førti år om israelske overgrep, mesteparten av tiden uten at verden har lyttet. Ikke rart da, at de er takknemlige over at det finnes noen som tar seg tid, setter seg ned med dem, hører på deres problemer og sier at de har noen løsninger.

Ved å påvise likheter i retorikken hos Bush og bin Laden har jeg ønsket å gå et skritt videre, og antyde at politisert religion også er på fremmarsj i "Vesten" og definitivt i USA. Dens program er ikke stort klarere enn Osamas, slagordene er av samme type — diffuse, manende, påkallende en stor og utydelig, blekksprutlignende fiende, og den påkaller mannlig stolthet og mannlig ære. Akkurat som Osama. Det er her vi europeere faller av lasset. Den rituelle bejaelsen av frihet, demokrati og *free enterprise*/renhet, sannhet og trygghet er forståelig, ønsket om å straffe svina likeså; men når de begynner å slå seg på brystet, og beskyldte hverandre for ikke å være skikkelige mannfolk, da får vi problemer. Det er to maskuline æreskulturer som har brakket sammen her. I stedet for å akseptere

at konflikten i verden går mellom Osama og Bush, eventuelt islamismen og USA, må vi utenforstående insistere på at konflikten går mellom foreldede og atavistiske maskuline idealer på den ene side og mer allmenne, mindre kjønnsesifikke idealer på den annen side. Hvis det overhodet er fruktbart å snakke om dem og oss i denne sammenheng, så er det dette som er betydningen av "dem" og "oss".

Referanser

Ali, Tariq (2002) *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads and Modernity*. London: Verso.

Bergen, Peter L. (2001) *Holy War Inc.: Inside the Secret World of Osama bin Laden*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Fukuyama, Francis (1992) *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.

Huntington, Samuel (1996) *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York: Pocket Books.

Kepel, Gilles (2002) *Chronique d'une guerre d'orient*. Paris: Gallimard.

Mosse, George L. (1985) *Nationalism and Sexuality. Middle-Class Morality and Sexual Norms in Modern Europe*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Thaiss, Gustav (1978) The conceptualization of social change through metaphors. *Journal of Asian and African Studies*, **13** (1): 1–13.

Yuval-Davis, Nira (1997) *Gender and Nation*. London: Sage.